

КОНСУЛЬТАЦИЯ ЖАРАЁНИДА ЎЗИНИ-ЎЗИ АНГЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ЖИХАТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Шохсанам Ниғматова Набижон қизи
ЎзМУ Педагогика ва умумий психология
кафедраси ўқитувчиси
muhammadibrohim280219@gmail.com
тел: +998946358558
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7520297>

Аннотация. Хозирги кунда ўсиб келаётган ёш, бунёдкор авлод келажагини ҳар томонлама такомиллашган ва ижтимоий тараққиёт талабларига тўла-тўқис жавоб бера олувчи таълим тизимининг муваффақиятли татбиқисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Таълимнинг муваффақияти эса ташкил этилган ўқув фаолиятининг ҳар бир ёш шахсига, унинг ижтимоий тараққиётига қўшган ҳиссаси билан белгиланади. Бу масъулиятли вазифани, айниқса, бугунги кунда психологик хизматсиз тасаввур қилиб бўлмайди.

Калит сўзи: Консултация, ўзини-ўзи англаш, назарий-методологик аспектлари, психологик хусусиятлар, такомиллаштириш, механизмлари.

Хозирги кунда ўсиб келаётган ёш, бунёдкор авлод келажагини ҳар томонлама такомиллашган ва ижтимоий тараққиёт талабларига тўла-тўқис жавоб бера олувчи таълим тизимининг муваффақиятли татбиқисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Таълимнинг муваффақияти эса ташкил этилган ўқув фаолиятининг ҳар бир ёш шахсига, унинг ижтимоий тараққиётига қўшган ҳиссаси билан белгиланади. Бу масъулиятли вазифани, айниқса, бугунги кунда психологик хизматсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Қолаверса, болаларни мактаб таълимига тайёрлашда, ўқув топшириқларини такомиллаштиришда, ёшларни у ёки бу касбга йўналтиришдаги ўзига хос индивидуал психологик хусусиятларини ва қизиқишларини аниқлашда, уларнинг ўз-ўзини англашларида, ўқув жараёни, ёшлар жамоаси, ёш-ўқитувчи фаолияти билан боғлиқ барча муаммоларни бартараф этиш йўллари излашдаги психолог олимларнинг бугунги ютуқлари ҳақида етарли далиллар мавжуд. Масалан, И.В.Дубровина тадқиқотларида мактабда психологик хизматни ташкил этишдаги назарий ва амалий жиҳатларнинг асосланиши, Л.И.Божовичнинг ёш шахси ва унинг мактаб ёшидаги шаклланиш босқичларини психологик таснифловчи эмпирик маълумотлари, А.Г.Асмоловнинг ёш фаолияти ва установка уйғунлигини изоҳлаб берувчи тадқиқотлари, Д.И.Фельдштейннинг онтогенезда

ривожланувчи шахс ижтимоий тараққиётининг психологик қонуниятларини очиб беришга қаратилган қатор илмий-тадқиқий кўрсатмалари, Е.А.Кли- 104 мовнинг ёшни касбга йўналтиришдаги индивидуал услубни ўзида мужассамлаштирган психологик ишланмалари, В.С.Мерлиннинг ёш шахсидаги индивидуал ва социал типик хусусиятлар психологиясини изоҳлаб беришга қаратилган асарлари, Э.Ғ.Ғозиевнинг таълим муассасаларидаги психологик хизмат вазифаларини қайд этишга бағишланган кўрсатмалари, М.Г.Давлетшиннинг Ўзбекистондаги психологик хизматнинг бугунги ҳолати ва вазифаларини талқин қилишга қаратилган илмий-амалий фикр-мулоҳазалари, Ғ.Б.Шоумаровнинг Халқ таълими тизимида психологик хизматнинг жорий этилиши билан боғлиқ янгиликлар, муаммолар ва ечимларга бағишланган назарий-илмий ва ижтимоий-амалий аҳамиятга молик фикрмулоҳазалари, Ш.Р.Баротовнинг таълимда психологик хизмат амалиётига бағишланган илмий тадқиқот натижалари, Б.Р.Қодировнинг Ўзбекистондаги иқтидорли ва истеъдодли болаларни танлаш ва тарбиялашга қаратилган қатор назарийилмий ва амалий-услубий асарлари шулар жумласидандир. Айниқса, бугунги кунда ўзбекистонлик психологлар гуруҳи томонидан “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимида психологик хизмат, халқ таълими тизимида ишлайдиган психологларнинг малакасини ошириш ва уларнинг аттестацияси ҳақидаги Низом”нинг ишлаб чиқилиши ва уни Халқ таълими вазирлиги томонидан тасдиқланиши Ўзбекистондаги психологик хизмат тизимининг расмий тарзда “жонланиши” ва тараққий этиб бориши учун муҳим ижтимоий аҳамият касб этади. Табиийки, ушбу “Низом” таълим муассасаларида татбиқ этилажак психологик хизмат тизимининг асл мақсади, мазмуни, моҳияти, аҳамияти, вазифалари ва асосий йўналишлари ҳақида етарлича тасаввур ҳосил қилиш ва шу тасаввур асосида муваффақиятли фаолият кўрсатиш учун ўзига хос қўлланма ва йўлланма бўлиб хизмат қилади. Худди ана шу “йўлланма” асосида бугунги кунда Республикамиз миқёсида талайгина таълим муассасаларида психологик хизмат тизими ташкил этилган. Дарҳақиқат, Республика халқ таълими тизимида психологик хизматнинг жорий этилиши, даставвал, ёш шахсини ҳар томонлама тушуниб таҳлил қилиш ва ривожлантириш борасида ўзига хос юксак ижтимоий аҳамият касб этади. Зеро, ҳамма 105 ривожланган давлатларда ва ҳамма замонларда ҳам инсон омилидан унумли фойдаланиш муаммоси энг долзарб муаммо ҳисобланган. Ушбу муаммони бартараф этиш эса энг биринчи навбатда ўқув масканларидаги ҳар бир ёш шахсига, ёшлар жамоасига бўлган психологик ёндашувнинг мазмунига,

моҳиятига ва савиясига кўп жиҳатдан боғлиқдир. Умумтаълим мактабларида ташкил этилган психологик хизмат тизими учун мўлжалланган “Психологик хизмат Низоми”га киритилган барча вазифаларни маълум маънода мактаб ёшсининг психологик ҳимояланишини шакллантиришга қаратилган вазифалар сифатида талқин қилиш мумкин. Чунки, психологик хизмат жараёнида ҳар бир ёшни ўзини ўзи англашга, ўзидан ўзи унумли фойдаланишга, ўз индивидуал имкониятларини намоён қилишга ва ривожлантиришга, фаолият жараёнида содир этилиши мумкин бўлган зиддиятларга ва айрим танглик ҳолатларига йўл қўймасликка қаратилган тадбирлар кўлами мунтазам равишда амалга оширилиб борилади. Буларнинг барчаси эса айни пайтда, психологик муҳофаза имкониятларини кенгайтиришга қаратилган услубий воситалар сифатида характерланади. Шунга мувофиқ, бугунги кунда мактаб амалиётчи психологлари ёш фаолиятидаги ижтимоий-психологик муҳофазани такомиллаштириш билан боғлиқ қуйидаги вазифаларни амалга оширмақдалар.

1. Ҳар бир синфдаги ижтимоий-психологик муҳитнинг ҳар бир ёш шахсига ижобий таъсирини таркиб топтириш.
2. Ҳар бир ёшнинг ўқув фаолиятига нисбатан ўз-ўзига адекват баҳо бера олишини таъминлаш.
3. Ҳар бир ёшнинг ўз-ўзини билиши, англаш, идора қилиш ва ўз-ўзидан ижтимоий маънода муваффақиятли қониқиш ҳосил қилиши учун шарт-шароитларни ҳозирлаш.
4. Ҳар қандай ўқув фаолияти талабларини бажариш жараёнида ёшнинг меъёрий-ҳиссий ҳолат чегарасидан чиқиб кетмаслиги учун барча тадбирларни қўллаш.
5. Ёшнинг фаолият талабларига ва аксинча, фаолият талабларининг ёш шахсига мослаша олишларини таъминлаш.
6. Ёш-ёш, ёш-ўқитувчи, ёш-жамоа ўртасидаги ҳамкорлик фаолияти учун муҳим муваффақиятли муносабатлар ўрнатила борилишини мунтазам назорат остига олиш.
7. Ўқув фаолияти талабларини муваффақиятли бажарилишини таъминлашга хизмат қилувчи ёш шахси фаоллиги билан боғлиқ индивидуал услуб имкониятларини ўрганиш ва қарор топтира бориш.
8. Ҳар бир ёшни мактабга қабул қилишда у ёки бу фан бўйича чуқур ўзлаштирувчи синфларга жалб этиш орқали касб танлашга йўллашда тегишли илмий-амалий тавсиялар бериб бориш.
9. К.К.Платоновнинг “Шахс структураси” усули асосида ва унга Ш.Баротов томонидан айрим

ўзгартиришлар киритилган ҳолда қайта ишлаб чиқилган “Шахс картаси” устида иш олиб бориш (ҳар бир ёш билан, албатта).

10.Е.А.Климовнинг касбларни танлашга оид ишлаб чиққан методикасининг Ш.Баротов томонидан ўзбек тилига мослаштирилган вариантини қўллаш асосида ҳар бир ёш учун тегишли тавсияларни ишлаб чиқиш.

11.Э.Ғ.Ғозиев томонидан тавсия этилган “Таълим муассасалари психологининг вазибалари” асосида илмий-амалий иш фаолиятини режалаштириш.

12.Умумий психологик хизмат Низоми асосида психопрофилактик, психодиагностик ва психокоррекцион ишларни тизимли равишда амалга ошириш. Мактаб амалиётчи психологлари фаолияти муайян талаб асосида ишлаб чиқилган тегишли йўл-йўриқлар, кўрсатмалар ва илмий-амалий тавсиялар асосида ташкил этилади. Мазкур йўналишларнинг ҳар бири ҳақида қисқача изоҳ бериш мумкин:

- I.Илмий-назарий фаолият йўналишлари бўйича амалиётчи психологнинг қуйидаги вазибаларни бажариши талаб қилинади: v психологик хизматнинг методологик асослари ҳақида билим, тушунча ва тасавурга эга бўлиш; 107 v ёш шахсига психологик ёндашув учун самарали фойда бера олувчи психологик усуллар, тамойиллар ва методикаларни ажрата олиш; v умумий психология, ёш ва педагогик психология, тиббий психология фанлари бўйича тегишли билимларни ўзлаштириш; Ўзбекистондаги психологик хизмат концепцияси ҳақида ахборотга эга бўлиш; ўз-ўзини илмий-назарий жиҳатдан такомиллаштириш билан боғлиқ кунлик, ҳафталик, ойлик ва йиллик иш режаларини тузиш ва бажариш.

II.Илмий-ташкилий фаолият йўналишлари қуйидаги вазибаларни бажаришни ўз ичига олади: v ҳар кунлик, ҳафталик, ойлик ва йиллик тақвимий иш режаси тузиш, уни ҳудудий психологик хизмат маркази томонидан тасдиқлатиш; психологик хизмат хонасини керакли жиҳозлар, кўргазмалар ва бошқа барча материаллар билан тўлдириш; Мактабдаги ҳар бир ёш учун “Шахс психологик картаси”ни тузиш ва шу маълумотлар (кўрсаткичлар) асосида тегишли психологик тадбирларни белгилаш; ота-оналар, синф раҳбарлари, фан ўқитувчилри ва мактаб раҳбарлари билан бажариладиган ишлар режасини тузиш; ҳар бир синфдаги ёшлар гуруҳи, алоҳида референт, расмий ва норасмий гуруҳлар, лидерлар ва айрим “ажралиб қолган” ёшлар билан индивидуал иш олиб бориш режасини

тузиш; ёшларни мактабга қабул қилиш ва касбга йўллаш билан боғлиқ психологик ишлар кўламини белгилаш;

III. Илмий-тадқиқий йўналишлари бўйича қуйидаги вазифаларнинг бажарилиши назорат қилинади: мактаб амалиёти учун зарур психологик усулларни қўллаш ва олинган маълумотларни қайта ишлаш асосида тегишли илмий хулосалар чиқара олиш; психологик қонуниятларни билиш ва шу асосда намоён бўлувчи ёш хусусиятлари, индивидуал хусусиятлар ва ўқув 108 мотивларига хос жиҳатларни мунтазам ўрганиб бориш, тадқиқ қилиш, фикр-мулоҳазалар юритиш ёш фаоллигига, ўз-ўзини англаш ва ривожлантириш орқали ўз-ўзини ҳимоя қилишга нисбатан ижобий ёки салбий таъсир этувчи омилларни обдон ўрганиш, тадқиқ қилиш ва тадбирларни белгилаш; ўқув фаолияти самарадорлигини аниқлашга таъсир этувчи психологик омилларни аниқлаш ва тадқиқ қилиш; v психологик ёндашув самарадорлигини аниқлашга хизмат қилувчи мавзулар, кузатишлар асосида изланишлар олиб бориш, u ёки бу ёшда юз бераётган ўзгаришлар сабабини ўрганиб бориш; ўз кузатишлари ва амалий фаолият натижалари бўйича илмий-амалий анжуманлар учун маърузалар тайёрлаш.

IV. Илмий-услубий йўналиш вазифаларини қуйидаги тартибда белгилаш кўзда тутилади: психология фанида тан олинган ва муайян талаблар асосида модификация қилинган усулларни қўллаш олиш ва улардан илмий мақсадлар йўлида умумий фойдаланишни таъминлаш; v ҳар бир ёш шахсининг ўзига хос индивидуал-психологик имкониятларига мос ёндашув йўллари тўғри белгилай олиш; шахс ва шахслараро муносабатлар қарор топиши билан боғлиқ ижтимоий психологик муҳитни тўғри ташкил қилиш ва йўналтира олиш; психодиагностик, психопрофилактик ва психокоррекцион ишлар кўламини илмий жиҳатдан пухта ва самарали тарзда режалаштириш. v қўлланилган ва қўлланилиши лозим бўлган усуллар самарадорлигини мунтазам назорат қилиш;

V. Илмий-амалий йўналишдаги вазифалар кўламини қуйидагиларни ўз ичига олади: болаларни мактабга қабул қилишда фаол иштирок этиш; v ҳар бир бола иқтидорини аниқлаш ва унга мос таълим тарбия йўналишларини белгилаш; 109 ёшнинг касбга йўналишини белгилаш ва мақсадли психологик ёндашув асосида уни ривожлантириш. ҳар бир синфдаги шахслараро муносабатларни таҳлил қилиш ва тегишли тавсиялар бериш. ҳар бир боланинг ёш, индивидуал-психологик, ҳиссий-иродавий хусусиятларини аниқлаш асосида тегишли тадбирлар белгилаш ва уни амалга ошириш; дифференциал (табақалашган) таълимга, тўғарақларга

жалб қилинувчи ёшларни белгилашда фаол иштирок этиш; v дарснинг психологик таҳлили асосида айрим ёшларга, синф раҳбарларига ва фан ўқитувчиларига тегишли маслаҳатлар бериш; ота-оналарнинг психологик саводхонлигини оширишда фаол иштирок этиш; v ақлий ва нутқий тараққиётида нуқсон бор болалар билан индивидуал ишлар олиб бориш; v мактаб томонидан қабул қилинган қўшимча ўқув дастурларини тузишда фаол иштирок этиш; v ҳар бир ёшнинг ўз-ўзини англаши асосида ташкил этилган ўқув фаолиятини муваффақиятли бажаришга нисбатан намоён бўлувчи индивидуал иш услубини ўрганиш ва ривожлантира бориш; v ўқув фаолияти жараёнида намоён бўлувчи ҳар бир ёшдаги меъёрий ҳиссий ҳолатнинг яратилишини таъминлаш ва уни назорат қила бориш; v ёшнинг ўз-ўзига, ўзгаларга ва фаолиятнинг ижтимоий қимматига нисбатан муваффақиятли муносабатларининг ўрнатилишини назорат қила бориш; субъектив ижтимоий эҳтиёжларнинг англаниши ва қондирилишини назорат қила бориш; v ҳар бир ёшдаги фаолият ва индивидуал имкониятлар мутаносиблигининг таъминланишини кузатиб бориш; v фаоллик ва ижтимоий установка адекватлигининг таъминланишини назорат қила бориш. Хуллас, юқоридаги йўналишларнинг барчаси мактабда психологик хизмат тизимини амалга оширувчи амалиётчи психологлар фаолиятининг мазмунини ташкил этади. Айни пайтда, ушбу йўналишдаги вазифаларнинг бажарилиш жараёни “Низом” да белгиланган умумий амалий вазифалар – психодиагностик, психологик маориф, психопрофилактик, психокоррекцион ва психологик маслаҳат каби амалий ишлар кўламининг юқори савияда олиб борилишини ҳам тақозо этади. Бу вазифаларнинг тўлиқ мазмуни ва матни “Низом ”да батафсил баён этилган. Ушбу “Низом”даги вазифаларга қўшимча равишда “психологик ҳимояланишни янада мустаҳкамлаш билан боғлиқ айрим ишларни ҳам киритиш тавсия этилади.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Э.Ғ.Ғозиев томонидан тавсия этилган “Таълим муассасалари психологининг вазифалари”
2. Иванова Н.Л. Социальная идентичность в различных социокультурных условиях // Вопросы психологии. - 2004. - № 4. - С. 54.
3. Карпов А.В. Рефлексивность как психологическое свойство и методика ее диагностики // Психологический журнал. - 2004. - Т. 25. - № 5. - С. 45-57.

4. Качанов Ю.Л., Шматко Н.А. Семантические пространства социальной идентичности // Социальная идентификация личности / отв. ред. В.А. Ядов. - М., 1993. - Т. 1.- С. 52-53.
5. Козлова Т.З. Особенности социальной идентификации на различных стадиях жизненного цикла личности // Социальная идентификация личности / отв. ред. В.А. Ядов. - М., 1993. - Т. 1. - С. 107-123.